

Др Милан Терзић, научни саветник

Архив Југославије

УДК94:358.4(497.1),,1943” (093.2)

Београд, Република Србија

mvterzic@jahoo.com

Критичко издање историјско-архивске научне грађе

Примљено: 31. октобар 2023.

Одобрено: 27. новембар 2023.

Мисија Светозара Вукмановића Темпа за стварање Балканског штаба 1943

Стварање Балканског штаба током 1943. године део је плана вође партизанског покрета у Југославији Ј. Б. Тита да покрене борбу на простору југа Југославије (Македонија и Косово и Метохија), Грчке, Бугарске и Албаније. У циљу извршења тог плана, на тај простор је крајем 1942. упутио Светозара Вукмановића Темпа са овлашћењима у име Врховног штаба и Централног комитета. Требало је да Темпо створи КП Македоније и покрене борбу на простору Косова и Метохије. На све је снажно утицала италијанска капитулација почетком септембра 1943. године, подстичући народноослободилачку борбу на овим просторима, а планови стварања Балканског штаба део су Титових амбиција да буде на челу једног ширег балканског покрета.¹ Темпо каже да је спроводио Титову политику, а потом добио критику.² Међутим, када је писао сећања (*Borba za Balkan*), како каже, „сакрио” је да је од Тита добио инструкције да ради на стварању Балканског штаба јер је хтео да „сачува” Тита.³ Бранко Петрановић указује на промењене околности које су утицале на одустајање од овог плана: долазак британског генерала Маклејна (Maclean) у Титов штаб и критика из Москве да након укидања Коминтерне ствара „мини интернационалу”.⁴

Закључци о узајамној сарадњи у оквиру Балканског штаба усвојени су 20. јуна 1943. на албанској територији између комунистичких представника

1 Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943–1948*, Šabac (Zaslon 1990), 52–71. У даљем тексту: В. Petranović, *Balkanska federacija...*, n. d.

2 *Jugoslavija u ratu 1941-1945. / (15/23) Federacije*. YouTube·RTS Kulturno-umetnički program, 13. 8. 2017.

3 Исто.

4 Исто.

Југославије, Грчке и Албаније.⁵ Међутим, ситуација на овом простору повезана је са сложеним околностима око положаја Македоније, питања граница, стања на Косову и Метохији (сепаратизам Бујанске конференције) и његовог припајања Албанији. Темпо је послат, како је писао Титу 25. децембра 1943, са „вашим усменим инструкцијама које сте ми дали приликом одласка од вас”. Усмене инструкције о којима нема писменог трага могле су Ј. Б. Титу да дају простор за тврдњу да није покретач те иницијативе, да од ње у промењеним околностима одустане и на Темпа свали одговорност и кривицу. Међутим, у овој депеши се види Титов врховни ауторитет јер Темпо пише: „Никада не бих почео радити на том важном питању сам на своју руку.”⁶

У промењеним околностима Врховни штаб (врховни командант – Тито) 9. октобра 1943. писао је делегату КПЈ Темпу о делегацији Коминтерне која је упућена на простор Македоније, да им буде од помоћи у раду, додајући: „И преко Београда и преко Црне Горе сазнао сам о неким стварима, додуше прилично нејасно, а ипак толико да могу створити закључак о чему се ради. Наиме, осврнућу се овдје на питање стварања тзв. балканског штаба, за који си се ти лако одушевио. Свако стварање у садашњој ситуацији неког заједничког Штаба било би погрешно, па, дапаче и штетно. Ја не знам од кога је потекла та идеја, но ипак се бојим да то није неким индиректним путем протурено од наших Савезника (подвукао М. Т.). Ми имамо наш Врховни штаб за читаву Југославију који може да у сваком погледу пружи помоћ како бугарским тако и грчким партизанским одредима. Ово је народноослободилачка борба југословенских народа, грчког народа, а то треба да буде и бугарског народа. Према томе, у оквиру ових националних граница морају да постоје руководећи војни центри, који могу (сарађивати) на савезничкој основи, било путем војних представника, или политичких представника ради координације операција и преношења искустава из борбе. Југославија у сваком погледу заузима руководећу улогу на Балкану, како по својој војној моћи Народноослободилачке (војске), тако и по искуству стварања народне власти преко народноослободилачких одбора и антифашистичких вијећа. Према томе, и по нашем мишљењу, а исто тако и по мишљењу Дједе (Коминтерна – примедба М. Т.), ми треба да будемо центар за балканске земље, како у војничком тако и у политичком погледу.” На крају се додаје да треба створити чврсте везе са Бугарском и Грчком, док се Албанија не спомиње.⁷

5 В. Petranović, *Balkanska federacija...*, n. d, 52–71.

6 Војни архив, Фонд НОВЈ, к. 2214, ф. 3, рег. бр. 2. Документ је у рукопису, писан латиницом и не пише година, али по садржају то је 1943. година.

7 *Документи централних органа КПЈ: НОР и Револуција 1941–1945*, Београд (Комунист 1980), књ. 13, док бр. 162, стр. 366–369. Исто: Svetozar Vukmanović Tempo, *Borba za Balkan*, Zagreb-Globus 1981, 133–134.

Тог истог, 9. октобра 1943, Тито је упутио директиву Штабу Другог корпуса о тежишту борби на простору Србије и Македоније: „У прилогу шаљем писмо за Албанију које Ви по сваку цијену доставите албанским друговима. Повежите се тјешње са њима и помогните им савјетима и другим, да их којекакви агенти албанских Дража не преваре и да их Енглези не стрпају под свој утицај, као што су то учинили са грчким партизанима. Чини ми се да је и она ствар о одржавању заједничког балканског штаба индиректно убачена од наших савезника. И ту је, изгледа, насјео наш Темпо, па и чича Милутин се јако одушевио за ту идеју. Другови који тамо долазе објасниће вам усмено у чему је опасност (подвукао М. Т.)”.⁸

Тито је након заседања АВНОЈ-а из Јајца, 3. децембра 1943, писао Светозару Вукмановићу Темпу, делегату ЦК КПЈ за Македонију: „Балкански штаб је сада апсолутно погрешна ствар у сваком погледу. Ти си погрешно поступио што си дао такву иницијативу, за што ниси имао право без нашег одобрења (подвукао М. Т.). Гледај да то ликвидираш, а само треба држати контакт за координацију акција.”⁹

Као што видимо, за Тита Темпо је „насјео”, „погрешно поступио”, стварање штаба је било „погрешно и штетно”, а Балканска федерација је била „агитациона парола”. Ово нам говори и о Титовој тактици, промени политике, али и чврстом држању војних и политичких нити власти у својим рукама. Међутим, истичемо и Титов став у односу према питању Косова и Метохије који је изнео у депеши Другом корпусу за Македонију 9. новембра 1943, иако се неретко и некритички оптужује за план његовог припајања Албанији: „Неправилно је постављати сада у Метохији прикључење Албанији, јер то значи јашити на репу Хабзбуршке реакције и слабити фронт свих снага Метохије у борби против Хитлероваца као главног непријатеља на Балкану.”¹⁰

Тито је, како пише Бранко Петрановић, кориговао план схватајући да „извоз револуције” у промењеним околностима не иде у прилог покрету на чијем се челу налазио.¹¹ Оно што треба нагласити јесте да епизода са Светозаром Вукмановићем Темпом показује неоспоран ауторитет југословенског вође Ј. Б. Тита.

Све претходно изнето су разлози да укажемо на три документа која су у рукопису и које дајемо у интегралном облику: Темпов извештај од 22. јуна

8 *Zbornik NOR-a*, Beograd (Vojnoistorijski institut 1962), tom II, knjiga 10, dok. br. 175, 369.

9 *Josip Broz Tito: Sabrana djela*, NIRO „Komunist”, Beograd 1984, knj. 18, 9.

10 Војни архив, Фонд НОВЈ, к. 2213, ф. 4, рег. бр. 8. Документ је у рукопису, писан латиницом са потписом Ј. Б. Тита.

11 В. Petranović, *Balkanska federacija...*, n.d., 70–71.

1943. о стању у Македонији и Косову и Метохији који указује на сву сложеност ситуације, Титову депешу Другом корпусу од 9. новембра 1943. и депешу Светозара Вукмановића Темпа Ј. Б. Титу од 25. децембра 1943.

Извештај Светозара Вукмановића Темпа Врховном Штабу (Ј. Б. Титу) о ситуацији у Македонији и на Косову и Метохији, 22. јун 1943.¹²

Врховном Штабу Н. О. Б. Југославије

Положај

Налазим се већ мјесец дана у Албанији и Грчкој. Постигнут је у начелу споразум за стварање балканског штаба. Одржан је и састанак између делегата централних комитета Грчке и Албаније са мном. Делегат бугарске партије није стигао. Централни комитет бугарске партије у начелу је дао пристанак.

Сада прилазимо практичним питањима остварењу овог задатка. Наиме, прилазимо питању остварењу веза преко радио станица између мене, Бугарске, Грчке и Албаније. Али потребна ми је изнад свега веза са Вама. Ја сам направио три станице и то једну за Албанију а другу за мене а трећу можда послати за Грчку. Преко наше станице ми Вас стално зовемо на шифру (време и таласима) коју је донио Зетим у Албанију, али Ви нам никако не одговарате. Ми мислимо да нас не слушате. Зато молимо да нас слушате тачно у 22.30 по новом времену на таласима 47 и 67. Веза је неопходна јер наилазе проблеми које не могу сам решавати. Ја сам са делегатима Албаније и Грчке био дошао до Скадра у намери да дођем до Вас, али све везе биле су прекинуте услед офанзиве па сам се морао вратити јер нисам могао дуго одсуствовати са овог терена.

У Македонији развија се партизанска борба доста повољно. Требало нам је дуго времена да оздравимо партијску организацију која је била загађена фракцијама и саботерима. Прогласили смо централни комитет комунистичке партије Македоније у саставу КПЈ. Ово је изазвало велики полет код кадрова и код македонског народа. Сви одреди који су раније постојали (око шест одреда по 10-20 бораца) били су разбијени. Предузели смо стварање народноослободилачких партизанских одреда из којих ће брзо изнићи народноослободилачка војска Македоније у саставу наше славне Нар. Осл. Војске Југославије. Македонски одреди броје сада око 400-500 бораца. Имамо приличну подршку народа али је судбоносно питање недостатак кадрова како војничких тако и политичких. Ја знам да ћете рећи да се кадрови стварају у борби, али заиста у Македонији су похапшени сви најбољи активисти. Ми

12 Војни архив, Фонд НОВЈ, к. 2210, ф. 2, рег. бр.1/2. Документ је у рукопису, писан ћирилицом и текст који је означен подвучен је и у оригиналу документа.

смо предузели мјере да уздигнемо младе кадрове али то споро иде и може да буде судбоносно по успјешан развитак народно ослободилачке борбе. Због тога страшно се љутим на Михаила што је обуставио моје наређење да два руководиоца из Источне Србије који су Македонци дођу у Македонију. Образовали смо Главни штаб у који су ушли један генералштабни мајор (партијац) као командант и један шпанац као политички комесар. Борбе су отпочеле али нема још тачних података јер сам прилично одвојен са терена. Тамо у Македонији у Главни штаб налази се Љубо који се врло добро сналази према сам га нашао врло умртвљеног и без перспективе.

На Косову и Метохији ситуација је врло слаба. Тамо шиптарски елемент је изразито непријатељски расположен према Србима и сви се дижу за борбу против сваког српског одреда. Никакве сарадње са Србима – то је расположење шиптарског народа. Али расположење шиптарског народа је изразито против италијана и наши другови на Космету нијесу умјели то искористити. Но, истина је то није ни лака ствар. Шиптарски народ на Космету хоће без изузетка припајање Албанији. Постоји озбиљна опасност да Шиптаре на Космету привуку националистички елементи из Албаније који се оријентишу против алб. Партизана. Ми смо предузели следеће мере: 1. Организовали смо Главни штаб у којем је ушао као главни командант Фадиљ Хоџа (Шиптар) а као политички комесар Предраг Ајтић (Србин) и као чланови неколико Шиптара и неколико Срба. Главни штаб треба да изда проглас за заједничку борбу Шиптара и Срба противу окупатора, за браство и јединство народа на Космету и за њихово право да слободно одлучују о својој судбини (самоопредељење). 2.) Образовали смо посебне одреде шиптарске у Метохији а посебно српске одреде на Косову према Јабланици и на Шари. У пројекту је стварање шиптарског одреда у сектору Митровице. 3.) Договорили смо неколико алб. Партизанских чета да дођу на Космет те да се састану са косметским четама и заједнички пораде на мобилизацији Шиптара у парт. Одред. Све ове мјере заиста ће допринијети у колико јаче продру наше у шиптарске масе, али неће отргнути основне масе Шиптара од националистичког покрета у Албанији. Једина мјера која би имала успјеха то је проглашење шиптарског штаба под командом Главног штаба Албаније и српског штаба под командом нашег штаба и онда постепено у заједничким акцијама остварити браство и јединство народа. Међутим, ова мјера изазваће шовинизам код српског народа па ми због тога хитно треба Ваше мишљење. Па и другови Албанци много губе код албанског народа што се не изјашњавају по питању Косова и Метохије. Поново наглашавам да је ово питање хитно и важно. На Космету имамо већ сада 200 партизана (од којих око 80 шиптара) и они ће расти нарочито код Срба. Но и у томе се поставља исти проблем недостатка кадра јер су скоро сви стари кадрови пали. Читав обласни комитет је пао. Црни (секретар. обл. комитета) убијен са још два члана бироа. Ми смо образовали нови об. ком.,

али све су то млади кадрови који неће моћи одговорити ситуацији. Било би потребно да Миладин хитно дође за Космет и да прихвати тамошњу организацију.

Ја Вам пишем врло кратко због тога што нијесам сигуран да ће ово писмо доћи у Ваше руке. Досадашња писма пала су како изгледа у руке непријатеља. Зато молим Вас да објавите преко Сл. Југославије да сте примили моје писмо како бих знао сигурно да нас слушате на радио станицу.

Ако сте изгубили шифру Ви нам то по доносиоцу овога писма пошаљите другу. Дао сам Бугарима шифру коју ми имамо само сам промијенио вријеме за њих т. ј. они ће Вам се јављати на 23.30 по новом времену.

Учините све а и ми ћемо учинити да успоставимо везу која је неопходна.

С другарским поздравом С. Ф. С. Н.

22. јуна 1943. год.

ТЕМПО

Данас поново полазим за Грчку на састанак са делегатима њихова Штаба. Изгледа ми да ћу пропутовати читав Балкан.

ИСТИ

По повратку из Грчке продужићу до Вас – ако могнем –

Титова депеша Другом корпусу, 9. новембар 1943.¹³

II Корпусу За Македонију

Неправилно је сада још постављати питање уједињења Македоније, већ само ослобођање и самоопредељење народа Македоније као и свих осталих последице побједи над њемачким окупатором и квислинзима. Федерација Балканских народа поставља се данас као агитациона парола.

Неправилно је постављати сада у Метохији прикључење Албанији, јер то значи јашити на репу Хабзбуршке реакције и слабити фронт свих снага Метохије у борби против Хитлероваца као главног непријатеља на Балкану. Држите се Атлантске повеље и споразума у Москви.

9. XI 1943.

ТО (Тито)

13 Војни архив, Фонд НОВЈ, к. 2213, ф. 4, рег. бр. 8. Документ је у рукопису, писан латиницом и са потписом Ј. Б. Тита.

**Депеша Светозара Вукмановића Темпа Ј. Б. Титу,
25. децембар 1943.¹⁴**

Македонија 25/ХП

Балкански Штаб није ни био остварен из разлога што нисам могао успоставити везу с вама. Почетком октобра добио сам прву вест од вас да треба зауставити рад на стварању Балканског Штаба. То сам одмах спровео и обуставио сам сваки рад по овом питању. Почео сам радити на стварању Б. Ш. у чврстом убеђењу да радим по вашим усменим инструкцијама које сте ми дали приликом одласка од вас. Никада не бих почео радити на том важном питању сам на своју руку. По свему овом даћу усмена обавештења када будем дошао код вас.

Темпо

14 Војни архив, Фонд НОВЈ, к. 2214, ф. 3, рег. бр. 2. Документ је у рукопису, писан латиницом и не пише година, али по садржају то је 1943. година.